

Illustrasjon: Tom Lid

Vold er et slikt konsept som av historiske årsaker er vanskelig å definere. Begrepet har over tid forandret mening, og alt etter kontekst later det til å forandre valør og nyanse. Som Nietzsche sier det i andre essay av *Moralens Genealogi*: «all concepts in which an entire process is semiotically summarized elude definition; only that which has no history is definable.» (Nietzsche 1998:53) I dette verket forsøker Nietzsche å vise, ved hjelp av begrepenes historie, hvordan moralske konsepter oppstår og manifesterer seg som «rigide metaforer» (Nietzsche 1999:148), som så selvsagte for brukeren at de later til å transcendere det subjektive og *misforstås som objektive størrelser*. Hans genealogiske metode kan brukes til å relativisere ideen om konsepters egenverdi, ved å vise at de samme begrepene tidligere hadde en nokså annen konseptuell mening. Et eksempel er begrepsdikotomien godt/ondt. Nietzsche argumenterer for at under tidligere stadier av dette begrepets historie var ikke ondskap forstått som en selvstendig størrelse i det hele tatt; «det gode» var assosiert med *et godt liv*, som var tilgjengelig for de mektige (disse hadde tross alt makt til å definere begreper) og det som ikke stemte

overens med en god, aristokratisk tilværelse var *dårlig* i sammenligning (Nietzsche 1998:11). Etter hvert som historien forandret seg, og maktforholdene ble forskjøvet, ble disse størrelsene, som begge var relative til en subjektivt (intuitivt) definert verdi, (verdien av et godt liv), til objektive størrelser. De undertryktes middel for å styrte sine herskere var nemlig å så mistanke om at herskernes liv, som de selv av erfaring fant gode, egentlig ikke var *gode i seg selv*. Dette krevde at konseptene måtte få egenverdi, det vil si en verdi *uavhengig av subjektiv erfaring*. Selv om en handling *virket* god for aktøren, kunne det nemlig hende at denne handlingen egentlig var *dårlig fra et universelt perspektiv*, at handlingen var *ond*. For Nietzsche er moralske konsepters historie med andre ord en utvikling som vrir tenkningen om konseptenes verdi fra en relativ forståelse, fundert i umiddelbar erfaring, til en absolutt forståelse, fundert i et nettverk av konsepter (metafysiske systemer), som er uavhengig av erfaring.

Nå er det fullstendig utenfor forfatterens rekkevidde å forsøke en slags genealogisk utlegning av konseptet vold, selv om dette i aller høyeste grad kunne vært interessant,

VOLD OG NATUR –

NIETZSCHE OM VOLD I MORALENS GENEALOGI

Av Ørjan Steiro Mortensen

**Hva kan Nietzsche lære oss om vold i
Moralens Genealogi, og hvordan kan det-
te perspektivet brukes som en tilnærming
til dagens diskurs om temaet?**

og kanskje til og med nødvendig, for bedre å skjønne dette konseptets mangehodede fremtredelse i dagligdagen. Aktuelt her, blir å vise hva Nietzsche kan lære oss om vold i *Genealogien*, og hvordan dette perspektivet kan brukes som en tilnærming til dagens diskurs om temaet.

Vold som konsept

Min undersøkelse begynner rett og slett i etymologisk ordbok. I denne står det:

Vold, (magt), (...) n. 'magt, herredømme, distrikt som er en undergivet' (...). Til grunn ligger det oprindelig oldn. *valda* 'magte noget, herske over, forvalde' (Falk og Torp 1991:Vold)

Denne definisjonen, som ikke distingverer konseptet *vold* fra konseptet *makt*, tyder på at det har foregått relevante endringer i måten ordet blir brukt på, og dermed hvilke konnotasjoner som medfølger når ordet blir brukt. Tar vi et kontemporært oppslagsverk, *Store Norske Leksikon*, som kilde, finner vi nemlig: «**Vold**, – se *voldskriminalitet - voldtekt*» (Aschehoug og Gyldendal 1994:Vold) Undersøker vi videre på Wikipedia, finner vi:

Vold ,(fra gammelnorske vald) er et generelt begrep for å beskrive overveide eller impulsive handlinger som forårsaker, eller har til hensikt å forårsake skade, smerte eller krenkelse. Til vanlig benyttes begrepet først og fremst om fysisk skadelig vold, som slag og spark. (Wikipedia:Vold)

Leter vi videre i *Store Norske Leksikon* kan vi lese:

Voldskriminalitet, straffbare handlinger som består i bruk av vold overfor en annen, ofte som middel for et videre formål. Straffelovens §228 setter straff for den som øver vold mot en annen *eller på en annen måte fornærmer ham på legeme*[min kursivering] (legemsfornærmelse). (Aschehoug og Gyldendal 1994:Voldskriminalitet)

Vi ser her at det ikke er entydig hva som menes med vold, i og med at «legemsfornærmelse» tydeligvis kan forstås som noe annet enn «vold». Hadde dette ikke vært tilfelle, ville det ha vært meningsløst for forfatterne av leksikonet å legge til den kursiverte delsetningen ovenfor. Dersom vold (mer eller mindre) = legemsfornærmelse, slik som Wikipedia foreslår, ville det holdt med «(...)øver vold mot

en annen». (Hvordan utøver man legemsfornærmelse uten å bruke vold?)

Er det dermed umulig å definere endelig *hva* vold er,

Nietzsche plasserer vold som fenomen, eller snarere årsaken til dette fenomenet, innenfor det naturalistiske verdensbildet sitt, som en drift som er iboende i mennesket selv

Er det dermed umulig å definere endelig *hva* vold er, jfr. Nietzsches sitat ovenfor? I stedet for konseptuelle definisjoner som den nokså spesifikke «slag og spark» eller den generelle «impulsive handlinger som forårsaker smerte», lærer vi av Nietzsche *hvor* volden kommer fra, hvordan en kan forstå «vold» fra et mer naturlig perspektiv. Nietzsche plasserer vold som fenomen, eller snarere *årsaken* til dette fenomenet, innenfor det naturalistiske verdensbildet sitt, som en drift som er iboende i mennesket selv.

Vold som problem

Fra de to oppslagsverkenes nedtegnelser kan vi slutte følgende: «Vold» i daglig bruk forstås som noe som *krenker en annen fysisk*. Vold har dessuten, som i sitatet om «Voldskriminalitet» ovenfor, ofte en medierende karakter. Vold er ofte brukt som «middel for et videre formål». Denne forståelsen virker nokså utbredt, men vi finner en ganske annen forståelse hos Nietzsche. For ham er vold noe naturlig, som av nødvendighet er en del av *livet selv*, og som må betraktes fra et perspektiv «hinsides godt og ondt»:

To talk of justice and injustice *in themselves* is devoid of all sense; *in itself* injuring, doing violence, pillaging, destroying naturally cannot be 'unjust', insofar as life acts *essentially* – that is, in its basic functions – in an injuring violating pillaging, destroying manner, and cannot be *thought* at all without this character. (Nietzsche 1998:50)

Nietzsche mener vold er noe uunngåelig som oppstår når livet utfoldes. Det som gjør vold til et problem, er at den *presenteres som en objektiv størrelse i seg selv*, fraskilt de faktiske situasjonene, som noe en deretter kan ta stilling til universelt. At vold er en måte (modus), snarere enn noe med ontologisk verdi i seg selv (substans), misforstås. Dermed kan en ta avstand fra all vold generelt (i enhver situasjon), uten å forstå at en samtidig tar avstand fra en naturlig måte å handle på i visse situasjoner. Ens mulighet til å ta seg til rette i verden, til et liv i naturlig utfoldelse, svekkes av slike fordommer.

Hvordan oppstår så en slik, fra hans perspektiv, urimelig fordom, en fordom som er «hostile to life, a destroyer

and dissolver of man» (Nietzsche 1998:50), men som mennesket forfekter *overfor seg selv*? Med samfunnsordenens fremvekst og prosjektet med å *temme* mennesket, ble mennesket selvfornektende ved at det ble internert i et samfunn som påla det å leve opp til uoppnåelige idealer. Nietzsches posisjon er at vold er uadskillelig fra *måten livet er på som sådan*, fra livets essens. Å tvinge mennesket til å avstå fra å utøve vold, å ta fra det muligheten til å handle ut fra sin instinktive *sympathia malevolens*,¹ har frambrakt en situasjon der «the creature 'man' finally learns to be ashamed of his instincts» (Nietzsche 1998:43)

(...) that suppressed cruelty of the animal-human who had been made inward, scared back into himself, of the one locked up in the 'state' for the purpose of taming, who invented the bad conscience in order to cause himself pain after the more natural outlet for this desire to cause pain was blocked. (Nietzsche 1998:63)

Når en undertrykker en sterk impuls eller trang til å utagere, vendes impulsens energi innover mot en selv. Den kraften som skulle vært brukt til *utfoldelse*, blir brukt til *innsikt* og refleksjon. I stedet for å aktivt granske verden, gransker en seg selv. Hemmes en fra å handle ut fra instinktene, får dette til konsekvens at en blir mistroisk til instinktene. Å måtte kategorisk avstå fra vold, selv når en instinktivt ønsker å utøve vold, får altså som konsekvens det *selvskadende* mennesket. Dette straffer seg selv med dårlig samvittighet over at det i det hele tatt *har* instinkter.

Vold er dermed ontologisk plassert som en egenskap ved livet selv. Voldsdriften kan tenkes som et *middel til overlevelse*, et instinkt for å sikre individet i brytningen mot verden.

Kalkulert, *ulovlig* vold, er det som konseptuelt nesten alltid ligger til grunn når «vold» som sådan blir diskutert. Vold forstått som et *problem*, kan fra Nietzsches perspektiv kun oppstå i et ordnet samfunn, en *stat*.

Vold og Makt

Nietzsches teori om hvordan mennesket begynte å leve i samfunn er ganske forskjellig fra den konvensjonelle kontraktstenkningen. Ideen om at menneskene, i frykt for hverandre, *frivillig* gav avkall på sin rett til å utfolde seg på måten det fant naturlig, til fordel for en eneherker som alle *rasjonelt* anerkjenner, blir for ham å snu forholdene på hodet. Det som snarere var tilfelle, var at staten først ble opprettet av mektige herrer, som i kraft av sin mektige natur (altså sin evne til å utøve vold) betvang den uorganiserte folkemassen:

Illustrasjon: Tom Lid

the oldest 'state' accordingly made its appearance as a terrible tyranny (...) and continued to work until such a raw material of people and half-animals was not only thoroughly kneaded and pliable but also *formed*» (Nietzsche: 1998:58)

Med vold ble det naturlige, voldsomme, mennesket omformet til det som i dag regnes som mennesket *par excellence*; det samvittighetsfulle, rasjonelle mennesket som heller tukter seg selv enn andre. (For Nietzsche later det til, er dette et tegn på degenerasjon, snarere enn en utvikling i riktig retning, for menneskeheten. Det er *unaturlig* å heller ville lide enn å påføre andre lidelse.)

Denne måten å ta seg til rette på bekostning av et helt «folk», kunne senere tolkes av filosofene som en rasjonell, frivillig handling av dette folket. På grunnlag av den dårlige samvittigheten som oppstod i sivilisasjonsprosessen, får vi en humanistisk kontraktsteori: Dersom vi får dårlig samvittighet bare av tanken på å utøve vold mot andre, er det rasjonelt å tro at mennesket av natur ikke vil skade

andre. Det var frykten for de onde, forledede, voldelige *andre* (barbarer?), som fikk majoriteten til å love vekk sin rett til å utfolde seg med vold (en rett de i utgangspunktet ikke ønsket seg) til et lite mindretall, som til gjengjeld skulle beskytte disse avmektige, men godhjertede undersåttene. Det denne teorien ikke tar i betraktning, mener Nietzsche, er at dårlig samvittighet (og all moral for øvrig) måtte komme fra et sted, måtte oppstå på en spesiell måte. En «intuitiv» avstandstaking fra vold kan kun innprentes i mennesket over lang tid ved hjelp av vold. En situasjon som står i motsetning til livets iboende trang til frihet, til å ta seg til rette ved hjelp av alle mulige midler, er en situasjon som det ville mennesket ikke *kunne* valgt selv; det ble tvunget dit, og deretter har det, ettersom stats-systemer har utviklet seg, glemt at det en gang ble tvunget. Å argumentere for at mennesket som sådan er *godt* (i moderne, moralsk forstand) med støtte i intuitiv dårlig samvittighet og avstandstaking fra voldshandlinger, blir å

misforstå *konsekvensen* som årsak:

this instinct for freedom, driven back, suppressed, imprisoned within, and finally discharging and venting itself only on itself: this, only this is bad conscience in its beginnings.» (Nietzsche 1998:59)

Mennesket var ikke «godt» i utgangspunktet, det ble tvunget til å bli «godt», for å passe inn i en samfunnsordning.

Har vi Nietzsches posisjon i bakhodet blir det interessant å se på andre tolkninger av vold og hvordan vold forklares i moderne sosiale teorier. I teksten «A Culture of Violent Solutions» fra essaysamlinga *The Web of Violence*, blir vold betraktet som et samfunnsproblem. Robert Elias argumenterer først for hvordan Amerika er et voldelig

Mennesket var ikke «godt» i utgangspunktet, det ble tvunget til å bli «godt», for å passe inn i en samfunnsordning.

samfunn, som ikke bare er «plagued by 'illegitimate' violence», men enda mer av volden som frembringes av «'legitimate' behaviour, engaged in by individuals as well as institutions raging from corporations to governments.» (Elias 1997:118)

Selv om volden brer seg vidt og bredt i det amerikanske samfunnet, ser Elias på amerikanerne som et folk som innerst inne «deplore[s] violence». Men han hevder videre:

The public widely endorses legitimate violence and sometimes even illegitimate violence, although we should recognize the powerful forces of socialization and propaganda that often underlie that public support. (Elias 1997:118)

For å få et velmenende folk til å gå med på, for ikke å snakke om å *understøtte* vold, må en altså sette i gang et mektig propagandaapparat gjennom hvilket folkeviljen blir formet til det gunstige for lederne, som «claim to exercise power in our name,» men som i virkeligheten kun meler sin egen kake (Elias 1997:118).

Den amerikanske kulturens voldelige karakter kommer til uttrykk i fem hovedtendenser: 1. USA har den høyeste kriminalitetsraten i verden; 2. Enda mer voldelig oppførsel finner sted, uten at den blir definert som vold; 3. Vold gjennomsyrrer de amerikanske kulturelle uttrykkene, gjennom sportsgrener som hockey og amerikansk fotball, for ikke å snakke om voldelige TV-serier, mediedekning av kriger og voldelige tegnefilmer som markedsføres til barn; 4. Samfunnet undertrykker minoriteter med vold og «police brutality»; 5. Samfunnet er utsatt for ignoranse og likegyldighet, som gir seg utslag i fattigdom, rasisme og seksisme (Elias 1997:119/120).

Hvordan kan dette være tilfelle i en stat hvis befolkning avskyr vold? Elias argumenterer for at hyperindividualismen på 1980-tallet, «the 'Age of Greed'», «turned most of us into actual or potential wilders.» (Elias 1997:121) Konstruerte narrativer som med suksess påvirker befolkningen til å godta at de rike og mektige bruker kyniske midler for å nærme sine egne interesser, har ført til at folk nå velvillig *godtar* vold som et nødvendig fenomen: «Those narratives describe our violence as necessary, heroic or altruistic.» (Elias 1997:129) Konsekvensen er at via en lenke mellom vold på et makroplan (samfunn) og et mikroplan (individ) er samfunnet i ferd med å desintegre: «This violence questions our values, suggests our own growing powerlessness and lack of control, and forebodes decline, even disintegration.» (Elias 1997:141) Videre påstår han generelt: «When societies are fragmented, alienated, and disintegrating, they use more violence – even if they have other means – to maintain order and solve problems.» (Elias 1997:142) Avslutningen av dette essayet peker deretter på at «our relentless use of violence betrays both our national purpose and our moral and intellectual culture.» (Elias 1997:143)

I dette nokså kataklysmiske scenariet, er vi nødt til å spørre: Hvem er dette «vi», som nå er i ferd med å tape kampen mot griske forretningsmenn («elites», Elias 1997:119) og voldelige pøbler som ikke lenger har noen selvkontroll, ikke lar seg kontrollere? *Proof is in the pudding*; det siste sitatet viser hvilken hatt Elias har på, nemlig forfekterne av den *moralske* og *intellektuelle* kulturen.

Legger vi Nietzsches syn på vold til grunn, ser vi at Elias kanskje har rett i sin påstand om at det amerikanske samfunnet er i en tilstand av desintegrasjon; Elias' poeng om at tenåringer som hadde begått voldelige kriminelle handlinger «showed neither remorse or surprise that they had committed such an act» (Elias 1997:121) viser at disse ikke har blitt tilstrekkelig kuet til å foretrekke å pine seg selv i stedet for andre. Dette kan med Nietzsche forklares slik at staten ikke lenger klarer å hemme den intuitive utfoldelsestrangen til sine undersåtter, og at den dårlige samvittigheten rett og slett ikke utvikles. Det som muligens ikke stemmer så godt hos Elias, er ideen om at «Americans deplore violence». Det vil si, de intellektuelle, moralske amerikanerne, (er det disse som bør tas som «the Americans»?) avskyr nok vold. Men kanskje det er mer tjenlig å se på volden som konsekvensen av at denne gruppens mektige overtak har blitt svekket, og at amerikanerne nå trer ut av sin intellektuelle og moralske tvangstrøye, og viser sitt sanne ansikt. *Ecce Homo?*

Poenget her er uansett at vi igjen ser at saksforholdene,

fra Nietzsches perspektiv, snus opp ned. Det er ikke de voldelige TV-seriene eller sportsgrenene som er årsaken til økt vold generelt i samfunnet, det er de voldelige tendensene i menneskene som får dem til å støtte opp om disse kulturelle uttrykkene (det var ingen som tvang romerne til å godta brød og sirkus; brød og sirkus var en kompensasjon). Det er heller ikke den statlige voldelige undertrykkelsen av minoriteter som fører til vold; «ikke-vold» er et resultat av statlig undertrykkelse. En trenger ikke forledende narrativer fra innflytelsesrike «elites» for å godta vold; en behøver slike narrativer for å opprettholde illusjonen om at «ikke-vold» er naturlig. «Top-down» forslaget om at økt vold på makroplan fører til mer vold på mikroplan stemmer kanskje ikke; voldelige tendenser stammer fra (*de levende*) menneskene, og manifesterer seg oppover i systemene når det moralske imperativet om «ikke-vold» mister grepet.²

Ser vi på vold som et fenomen som, dersom vi ikke kontinuerlig bekjemper det, og på ny innprenter holdninger mot det i befolkningen, stadig vil dukke opp og eskalere naturlig, forstår vi kanskje bedre hvor vanskelig voldsproblematikk virkelig er for et samfunn. Statlige holdningskampanjer og fokus på *oppdragelse* i skolen viser at styresmaktene allerede for lengst er inne på tanken (*Incipit* Foucault!). En bør nok unngå lettvinte løsninger som å skylde alt på kyniske «elites», eller ondskapsfulle tegnefilmskapere. Å naivt ha tiltro til en folkemasses gode natur kan vise seg farlig, særlig når prosjektet er å skape et samfunn som *ikke* skal være preget av vold.

Konklusjon. Kynisme?

At siviliserte samfunn, preget av likhet og ikke-vold, ikke bare plutselig oppstod, men har utviklet seg gradvis igjenom en historisk prosess som har krevd ufattelige mengder vold og «forming» av mennesker, har vært en selvfølge siden 1800-tallet; at sivilisasjoner går under, veltes ved vold til fordel for nye måter å organisere menneskelivet på, har det blitt teoretisert over fra 1700-tallet av; hvordan de nye samfunnsordningene skal kunne innføres uten at befolkningen blir underlagt et voldelig post-revolusjonært regime har vært et hett tema siden begynnelsen av 1900-tallet. Forslaget her, er ikke at det er forkastelig å være revolusjonær. Ei heller er dette en appell for en kaotisk *anarkistisk* tilstand à la Bakunins grusomme visjon. Det jeg vil fram til, er at vold som fenomen er ontologisk uadskillelig fra livet selv, og at det for ethvert samfunn vil være nødvendig å tøyte denne tendensen for å sikre sin egen opprettholdelse. Vil man *skape om* et samfunn, må en *skape om* dets mennesker. Dette mener jeg, med Nietzsche,

kun er mulig ved bruk av vold. Holdningskampanjer og rasjonelle argumenter er vel og bra, men for å få folk til å godta disse som *relevante* i utgangspunktet, kreves mer enn prat; skal instinktene kues, må dyret bearbeides med *makt*. Som vi så i den etymologiske ordboka, stammer begrepet vold nettopp fra betydningen makt. Å forvolde noe er å ha bemektiget seg dette. Vold, forstått som vi i dag gjør det, som «overveide eller impulsive handlinger som forårsaker, eller har til hensikt å forårsake skade, smerte eller krenkelse», bør dermed ses i sammenheng med hva skaden, smerten eller krenkelsen hadde til hensikt, altså hvilket *uttrykk for makt* voldshandlingen virkelig *er*. Et samfunn eksisterer ikke uten maktstrukturer; et barn kan ikke bli samfunnsborger uten bruk av tvang. Vold, i den gjengse forståelsen, kan kanskje best sees på som en særlig intens form for maktutøvelse, et middel for å oppnå kontroll over (*bemektige* seg) særlig intense situasjoner.

Forslaget blir dermed at vold må ses på som *ekstrem* i en *gradualistisk* forståelse av *viljen til makt*, av det iboende behovet det levende har for å kontrollere og underlegge seg sine omgivelser. Dersom situasjonen blir uhåndterlig nok for individet, altså dersom individet finner det *tilstrekkelig vanskelig* å handle ut fra sine interesser, vil det naturlig nok ty til vold. I et samfunnsteoretisk perspektiv kan vi derav lære, at jo mer utopisk visjonen er, *jo mer annerledes* en ønsker seg samfunnet, desto mer vold vil naturlig oppstå i folket, som nødvendigvis blir forvirret av de nye forholdene. Dermed må mer vold tas i bruk av reformistene for å veie opp. Så får det bli opp til hver og en av oss å *mene* noe om hvorvidt omveltningene er verd bryet.

NOTER:

¹ *Sympathia malevolens*, en slags instinktiv hang til å utføre ondskap, beskrevet av blant andre. Spinoza. Se Nietzsche (1998:42).

² En forklaring som kanskje kan redde «Top-down» forslaget, er at styresmaktene, når de driver krig i utlandet, ikke har nok ressurser til å opprettholde (holde i sjakk) befolkningen hjemme...

LITTERATUR:

- Aschehoug og Gyldendal. 1994. *Store Norske Leksikon*. Oslo: Kunnskapsforlaget
- Elias, R. 1997. *A Culture of Violent Solutions*, i *The Web of Violence*. Illinois: University of Illinois Press
- Falk og Torp. 1991. *Etymologisk Ordbog*. Oslo: Bjørn Ringstrøms Antikvariat
- Nietzsche, F. 1998. *On the Genealogy of Morals*. Indiana: Hackett Publishing,
- Nietzsche, F. 1999. *On Truth and Lying in a Non-Moral sense*, i *The Birth of Tragedy and Other Writings*. Cambridge: University Press.
- Wikipedia. <http://no.wikipedia.org/wiki/Vold>. mandag 20.09.10, klokken 18.12